

Willem Coppenolle

Derde licentie Rechten 2006-2007

Het recht op godsdienstvrijheid en de neutraliteit van de staat

Het recht op godsdienstvrijheid
in de multiculturele rechtsstaat

--

Seminarie Grondslagen van het recht

Prof. dr. Matthias Storme

K.U. Leuven

Het recht op godsdienstvrijheid en de neutraliteit van de staat

Het recht op godsdienstvrijheid
in de multiculturele rechtsstaat

--

Seminarie Grondslagen van het recht

Woord vooraf

Dit essay werd opgesteld in het kader van het seminarie Grondslagen van het recht. Het onderwerp ervan is vandaag nog steeds aan veel discussie en controverse onderhevig. In het bijzonder in Europa is de discussie over de verhouding tussen godsdienstvrijheid enerzijds en de (op religieus vlak) neutrale overheid anderzijds nog maar net begonnen. Internationale en nationale media volgen dit proces nauw op de voet, zodat we in onze bronnenlijst vaak zullen verwijzen naar recente krantenartikelen, naar standpunten van politieke partijen en naar algemene ideologieën die deze materie – buiten de grenzen van het politieke kader – beheersen.

In dit essay verwijzen we eveneens naar de aanpak van deze problematiek in andere Europese landen. We danken hiervoor in het bijzonder de redacteurs van Denmark.de, de webstek van het Deense Ministerie van Buitenlandse Zaken, voor de uitgebreide informatie omtrent de erkenningsvoorwaarden van godsdiensten in Denemarken.

Voor de informatie uit eigen land konden we niet alleen in de bibliotheken van de KU Leuven terecht, maar ook onder meer bij de Vlaamse overheidsdienst “1700”.

We maken ook uitgebreid van dit essay gebruik om onze eigen visie, naast die van andere auteurs, op deze problematiek te verduidelijken. In grote lijnen beschouwd kunnen we de hoofdvraag die in dit essay wordt gesteld formuleren als “Is de vrijheid van godsdienst van individuen ondergeschikt aan de vereisten van een seculiere overheid?”. Onze eigen mening zal in grote mate gestoeld zijn op onze visie op (de geest van) het recht op godsdienstvrijheid en op de mate waarin een overheid deze mag inperken.

Graag danken we Prof. dr. Matthias E. Storme, wiens begeleiding de vlotte totstandkoming van dit werk heeft verzekerd.

Willem Coppenolle

Inhoudstafel

Woord vooraf.....	4
Inhoudstafel.....	5
Inleiding.....	6
1. De erkenning van een godsdienst in ons land.....	9
1.1 Voorwaarden tot erkenning.....	9
1.2 Gevolgen van de erkenning.....	10
1.3 Kritiek op de erkenning.....	11
2. Het recht op godsdienstvrijheid juridisch beschouwd.....	14
2.1 Inhoud van het recht.....	14
2.2 Beperkingen aan het recht.....	17
3. Religieuze vrijheid en/of neutraliteit van de overheid.....	21
3.1 Actuele conflicten.....	21
3.2 Kritische bedenkingen.....	21
Besluit.....	24
Lijst van gebruikte bronnen.....	26

Inleiding

Onze fundamentele vrijheden en grondrechten zijn kostbare goederen. Al na de Franse Revolutie traden deze rechten op de voorgrond, met als doel voorgoed komaf te maken met het Ancien Régime waaronder de burger voortdurend onderworpen werd aan de willekeur en de overheersing van de toenmalige leiders en overheden. In deze periode namen de westerse landen één voor één deze bepalingen in hun grondwetten op.

Het ontstaan van het communisme in de Oost-Europese landen en in Rusland, en vooral de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog, maakten duidelijk dat deze grondwetten niet volstonden om de vrijheden van de burger te waarborgen. Soms werden ze op een dergelijke manier geïnterpreteerd, dat ze alsnog naar de hand van het regime werden gezet, en tot een onderdrukking van de burger leidden. Meestal werden ze simpelweg opzij geschoven.

Na de Tweede Wereldoorlog werden deze fundamentele vrijheden en grondrechten dan ook verankerd in internationale verdragen, zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (1950).

In art. 9 EVRM werd de vrijheid van godsdienst opgenomen. Het is dit artikel dat bepaalt dat een individu in zijn geloofsovertuiging niet mag worden gestuurd door de overheid. De burger heeft m.a.w. het recht vrij een religie te kiezen, maar ook deze religie zonder inmenging van de overheid te beleven. Het artikel voorkomt dat burgers door hun geloofsovertuiging op een andere manier worden behandeld, dat zij door de wet een godsdienst worden opgelegd, of dat hun religie door de overheid wordt verboden.

Gedurende de voorbije decennia werden vele van de vrijheden en grondrechten in zekere zin ingeperkt, en op sommige toepassingsgebieden zelfs uitgehold, om het hoofd te kunnen bieden aan actuele maatschappelijke problemen. Zo werd het recht op eigendom door belastingen beperkt ten voordele van o.m. het recht op sociale zekerheid of het recht op een gezond milieu, en werd de toepassing van het recht op vrije meningsuiting beperkt tot meningen die geen discriminatoire inhoud bevatten.

Ook de vrijheid van godsdienst werd steeds meer ingeperkt. Een seculiere staat mag zich volgens de heersende politieke idee naar de buitenwereld op geen enkele manier met

godsdienst inlaten. Bovendien heeft een maatschappij die op godsdienstig vlak steeds pluralistischer is geworden, met verschillende essentiële problemen te kampen. Zo is het religieus monopolie van de Katholieke Kerk in Europa al enkele decennia geleden ten onder gegaan, en ontmoeten we vandaag religies zoals de islam, die een steeds groter wordende impact op onze maatschappij hebben. Nieuwe religies brengen ook nieuwe symbolen met zich mee. Net zoals aanhangers van het joodse geloof, maken ook moslims vaak gebruik van uiterlijke symbolen.

Deze beide evoluties verklaren onder meer waarom België vrij recentelijk besliste tot het verwijderen van kruisbeelden uit de nationale hoven en rechtbanken. Op Europees niveau sluit de weigering in de preambule van het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa verwijzingen naar de christelijke wortels van de Europese landen op te nemen, naadloos bij deze idee aan. De neutrale houding vanwege de staatsinstellingen tegenover levensbeschouwelijke strekkingen is dus geen exclusief Belgisch probleem, maar strekt zich over heel Europa uit.

Gesteund door het hiervoor vermelde seculier karakter van de staat heeft ons land, samen met verschillende andere Europese landen, besloten het gebruik van dergelijke religieuze tekens of symbolen te verbieden voor bekleders van een openbaar ambt. Deze laatste beslissing heeft echter verdergaande gevolgen, dan de reeds genoemde voorbeelden. Immers, in dit geval worden individuele burgers rechtstreeks beïnvloed door een overheidsbeslissing en wordt hun vrijheid van godsdienst ingeperkt ten voordele van het te bereiken doel, nl. het bewaren van het seculier karakter – ofwel de neutraliteit – van de staat.

Een voldoende basis is noodzakelijk om de eindconclusie van dit werk te verduidelijken. Daarom behandelen we vooreerst de juridische uitleg van godsdienst. We onderzoeken daarbij de voorwaarden die moeten zijn vervuld om een godsdienst als officieel erkend te kunnen beschouwen en onderwerpen de huidige praktijk aan een aantal kritische bedenkingen. Rode draad doorheen dit essay is immers de vraag of er nog wel sprake is van godsdienstvrijheid, wanneer de overheid zich (bv. met het concept van de erkenning) in de instituten van de godsdienst gaat inmengen.

In een tweede deel gaan we dieper in op het recht op godsdienstvrijheid. Wat is de inhoud van dit grondrecht en wat is zijn toepassingsgebied? Onder welke voorwaarden mag dit grondrecht worden ingeperkt (dergelijke beperkingen zijn vooral gegroeid uit rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens)? Welk rechtsbelang

wordt beschermd met het verbod op het dragen van religieuze symbolen bij de uitvoering van een openbaar ambt?

Al snel zullen de antwoorden op deze vragen leiden tot het derde deel van dit essay, waarin we op een kritische manier deze beperkingen van de vrijheid van godsdienst onderzoeken. We gaan ook dieper in op de gevolgen van deze beperking, meer specifiek met als voorbeeld het verbod op religieuze symbolen bij burgers die voor een overheidsdienst werken. Daarvoor gaan we terug naar de oorsprong van het grondrecht – de “geest” van het recht – en onderzoeken we ten slotte of de huidige beperkingen kunnen worden aanvaard in staten die de fundamentele vrijheden en grondrechten moeten naleven.

1. De erkenning van een godsdienst in ons land

1.1 Voorwaarden tot erkenning

Alvorens een godsdienst¹ in ons land wordt erkend², moet deze aan een aantal basisvoorwaarden voldoen. Deze voorwaarden zijn niet geregeld in de wet, maar zijn eerder gegroeid door de praktijk van het Ministerie van Justitie. De vertegenwoordigers van de godsdienst in kwestie dienen hun verzoek aan de FOD Justitie te richten. Deze instantie stelt vervolgens een advies op, dat gebaseerd is op de volgende vijf basisvoorwaarden.

Ten eerste moet de godsdienst over een duidelijke hiërarchisch opgebouwde structuur beschikken. Dat betekent dat de vertegenwoordigers (in het bijzonder bij de clerus en leraren) ervan duidelijk afgebakende functies moeten bekleden. Hun positie ten opzichte van oversten en ondergeschikten moet daarbij ook duidelijk worden aangeduid. Uit het feit dat de islam, die in beginsel een zeer vage, in principe zelfs geen hiërarchie toestaat, in ons land erkenning heeft gekregen, kunnen we afleiden dat deze eerste voorwaarde in hoofdzaak impliceert dat de betrokken religie transparent moet zijn opgebouwd, en dat moet duidelijk zijn wie de officiële vertegenwoordigers ervan zijn^{3 4}.

Een tweede voorwaarde is deze van het aantal leden: de godsdienst moet voldoende leden hebben. Er wordt echter niet gespecificeerd hoeveel leden een kerk in praktijk moet tellen, om voor erkenning in aanmerking te komen, maar in dit criterium maakt Justitie wel melding van “verschillende tienduizenden”.

-
- 1 De termen “religie” en “godsdienst” worden in dit essay als synoniemen gehanteerd. In wezen is de term “religie” ruimer: een “godsdienst” is een monotheïstische religie.
 - 2 Vandaag zijn in ons land zes godsdiensten erkend, m.n. de katholieke, de joodse, de anglicaanse, de islamitische, de protestantse en de (Grieks-)orthodoxe godsdienst. Binnenkort komen daar naar alle waarschijnlijkheid de boeddhistische en Aramese (die op dit ogenblik – onterecht – onder de orthodoxe religie is ondergebracht) religie bij. De humanistische of vrijzinnige levensbeschouwelijke ideologie kan eventueel als zevende worden geteld; deze is uiteraard geen religie, maar wordt wel op die manier behandeld.
 - 3 Merken we wel op dat de overheid pas tot financiering van de clerus en godsdienstleraars kan overgaan, indien deze ook officieel door vertegenwoordigers van de betrokken religie naar voren werden geschoven. De vele problemen bij de (her)oprichting van de Moslimexecutieve (EMB), die imams en leraren aanduidt, hebben ervoor gezorgd dat de overheid pas recentelijk de deur (opnieuw) heeft geopend voor deze publieke financiering van de nochtans al in 1974 erkende islam. Vroeger vervulde het Islamitisch Cultureel Centrum (ICC) deze rol, maar door de vrij radicale houding van het ICC werd zijn representativiteit zowel door politici, als door moslimgemeenschappen betwist.
 - 4 Dat deze voorwaarde problemen kan scheppen blijkt niet alleen uit het genoemde voorbeeld van de islam, maar ook uit het verzoek het boeddhisme als officiële religie te erkennen. Het boeddhisme, eerder een leer dan een religie, verzet zich tegen elke vorm van hiërarchie. In haar voorlopig advies na het verzoek reageerde de Minister van Justitie weliswaar positief, maar wees ze niettemin het gebrek aan hiërarchie als een mogelijk probleem voor de erkenning aan.

Daarnaast moet de religieuze organisatie al lang bestaan. Ook de precieze duur van het bestaan wordt niet duidelijk omschreven en wordt beperkt tot de vermelding van “meerdere decennia”.

Als vierde voorwaarde wordt gesteld dat de godsdienst in kwestie een sociale waarde moet hebben voor het publiek. Wat de overheid met “sociale waarde” wil aanduiden wordt niet verduidelijkt.

Ten slotte moet de religieuze organisatie de openbare orde respecteren en de wetten naleven en geen activiteiten uitvoeren die tegen deze bepalingen indruisen.

Aan alle voorwaarden moet zijn voldaan om een positief advies van de Minister van Justitie te verkrijgen. Vervolgens beslist het parlement, rekening houdend met het advies, over de eventuele erkenning van de religieuze organisatie.

1.2 Gevolgen van de erkenning

De voordelen die uit de erkenning voortvloeien, zijn niet gering in aantal, zoals blijkt uit een aantal voorbeelden. Een religieuze organisatie, die ervan overtuigd is aan de erkenningsvoorwaarden te voldoen, heeft er dus alle belang bij een verzoek bij de FOD Justitie in te dienen. De voordelen zijn hoofdzakelijk van financiële aard, mede omdat de overheid gezien haar seculier karakter, uiteraard niet actief kan deelnemen aan de organisatie van de religie. Niettemin bevestigt de erkenning dat op het principe van neutraliteit enkele uitzonderingen bestaan.

Zo worden de lonen van het personeel dat een erkende religie onderricht in het staatsonderwijs, door de overheid betaald.

Daarnaast betaalt de overheid de lonen, pensioenen en huisvesting van de clerus (priesters, imams, etc.) van elke (erkende) godsdienst en vergoedt zij ook de kosten die de bouw of de renovatie van gebedshuizen met zich meebrengt⁵.

Ook worden bepaalde subsidies, deels door de federale overheid, deels door de deelstaten⁶, met overheidsgeld gefinancierd⁷.

5 Zie o.m. het bepaalde in art. 181 Gec. GW.

6 Sinds de vijfde staatshervorming van 2001 zijn de deelstaten bevoegd voor het godsdienstonderricht en voor de financiële verantwoording van de verschillende godsdiensten en van de gebedshuizen. De federale overheid bleef bevoegd voor seculiere organisaties. De gemeenten staan in voor de gebouwen.

7 Ter illustratie: in 2006 bedroegen de totale uitgaven van de verscheidene overheden op vlak van religie 23,4 miljard

1.3 Kritiek op de erkenning

Vooreerst zijn de erkenningsvoorwaarden niet alleen niet in een formele wet gegoten, bovendien zijn ze bijzonder ruim geformuleerd. Zo merkt men in het jaarlijkse rapport van de Amerikaanse ambassade in België⁸ over de godsdienstvrijheid in ons land op, dat de hiervoor genoemde termen “lang” (bestaan), “genoeg” (leden) en “sociale waarde” bij een gebrek aan formele omschrijving geen duidelijk invulling hebben gekregen. Dat dit feit tot discussie kan leiden, staat buiten kijf.

Een recent voorbeeld is de weigering de behoorlijke jonge Scientology-kerk als officiële religie te erkennen in ons land, terwijl dit in andere, zelfs Europese landen⁹, wel is geschied.

De discretionaire bevoegdheid van regering en wetgever lijkt ons daarbij de rechtszekerheid in de weg te staan. Het bestaan van ondubbelzinnig geformuleerde en duidelijk afgebakende erkenningsvoorwaarden is in een steeds meer pluralistisch wordende rechtsstaat een *conditio sine qua non* ter waarborging van het recht op godsdienstvrijheid.

Ook de vereiste van hiërarchie of structuur lijkt eerder achterhaald en gebaseerd op traditionele (eerder westerse) godsdiensten. Zoals blijkt in het geval van de islam en vooral het boeddhisme is een duidelijke structuur niet steeds (meer) een vanzelfsprekendheid bij een religie.

Aangezien de neutraliteit van de staat als grondbeginsel van een seculiere rechtsstaat nauw betrokken is met het hoofdonderwerp van dit essay, staan we ook in dit hoofdstuk even stil bij de gevolgen van de erkenning voor het neutraliteitsbeginsel. Ons inziens komt die hier in zekere mate in het gedrang: erkende religies bekomen immers verschillende voordelen, rechtstreeks van de overheid.

Het is begrijpelijk dat de overheid op die manier een bijzonder grote invloed heeft op het succes en het voortbestaan van levensbeschouwelijke overtuigingen. De niet-erkenning sluit dit bestaan weliswaar niet uit, maar maakt het voor de betrokken gelovigen – en de eventueel uit hun geloof voortvloeiende instituten – niet eenvoudig de financiële middelen te vinden om te overleven.

euro.

8 Zie <http://www.uspolicy.be>; voor een verwijzing naar het rapport in kwestie, wendt u zich tot de Bronnenlijst achteraan dit essay.

9 Zo is Scientology erkend in Denemarken. Van 1994 tot 1997 erkende ook Rusland de jonge kerk. Deze laatste trok de erkenning in nadat in 1997 een nieuwe wet werd opgesteld. Het EHRM veroordeelde Rusland hiervoor op 5 april 2007 in zijn arrest nr. 18147/02. Ook in tal van andere landen geniet Scientology erkenning. Bij ons werd de Scientology-kerk niet erkend, omdat ze voorkomt op de zgn. “parlementaire lijst” van sektarische organisaties.

De overheid haalt zelf ook voordelen uit het concept van de erkenning. Vooreerst garandeert ze het voortbestaan van de belangrijkste religies, ongetwijfeld geïnspireerd door de overtuiging dat veel burgers een van deze religies aanhangen. Op die manier erkent de overheid dus het maatschappelijk belang van godsdienst en voorkomt ze eventuele onrust die door religieuze motieven is gevoed. Dit laatste wordt versterkt door het feit dat de overheid via de erkenning ook een zekere controle op de erkende instituten kan uitoefenen: aangezien ze de instituten zelf financiert, is zij immers goed op de hoogte van het aantal gezagsdragers, van de interne werking en van de opbouw van de verschillende organen van die instituten¹⁰.

Ongetwijfeld dient de overheid hiermee een nobel doel: ze waarborgt de stabiliteit van de maatschappij, door een win-win-situatie te creëren, waarbij zowel de overheid als de erkende religie gebaat zijn. De erkende religies kunnen door hun grote aantal aanhangers immers het seculier karakter van de staat in het gevaar brengen. In ruil voor de publieke financiering staan ze al dan niet bewust een deel van hun autonomie en privacy aan de overheid af, die op haar beurt een zekere controle over de instituten krijgt. Het mes van de erkenning snijdt dus aan twee kanten.

Niettemin zijn we ervan overtuigd dat de overheid met het concept van de erkenning in vrij grote mate zelf haar seculier karakter in het gedrang brengt. De financiële voordelen zorgen ervoor dat de overheid in zekere zin (in elk geval onrechtstreeks) kan beïnvloeden welke levensbeschouwelijke ideologieën bestaansrecht hebben en welke niet. Niet-erkende religies zijn immers geheel op de giften van hun leden aangewezen. Het is ons inziens niet aan de overheid om zulke beslissing te maken: haar invloed schendt immers het recht op godsdienstvrijheid. Een neutrale overheid heeft zich immers niet in te laten met religieuze aspecten van de maatschappij. Door bepaalde godsdiensten financieel steun te bieden met subsidies – we hebben het zelfs niet noodzakelijk over de discriminatie t.o.v. niet-erkende godsdiensten – overschrijdt de overheid volgens ons dus ver haar uit haar seculier karakter voortvloeiende neutraliteit.

In een maatschappij waarin de rol van godsdiensten afneemt¹¹, en steeds vaker naar de privé-sfeer verdwijnt, kunnen we ons bovendien nog de vraag stellen of het niet achterhaald is dat anders- en niet-gelovigen via belastingen moeten bijdragen aan de religieuze instellingen van zij die wel een geloofsovertuiging aanhangen.

Tot slot stellen we ook vast dat het recht op godsdienstvrijheid ondanks de hierboven

10 Dat blijkt ook hier duidelijk uit de manier waarop elke kandidaat van de Moslimexecutieve zorgvuldig door de overheid werd gescreend alvorens zijn lidmaatschap werd goedgekeurd.

11 Dit is althans het geval in ons land. Op globaal vlak neemt het aantal aanhangers van grote godsdiensten – vooral de islam en in mindere mate het christendom – nog gestaag toe.

laatstgenoemde erkenningsvoorwaarde soms als alibi voor schending van wetten wordt gebruikt. Denken we daarbij o.m. aan de anti-discriminatiewetgeving die mogelijk in conflict komt met bepaalde handelingen en uitspraken van traditionele godsdiensten (in dit geval denken we vooral aan de katholieke en de islamitische godsdienst). Ethische onderwerpen, zoals homoseksualiteit of de gelijkheid van man en vrouw, zijn immers nauw verbonden met de religieuze traditie. Het dragen van een religieus ambt of het aanhangen van een godsdienst mag echter geen schaamlapje zijn voor ethisch gekleurde uitspraken, indien die de wetten schenden. Het kan dan ook niet aanvaard worden, mochten uitspraken worden gedoogd die de gelijkheid van mensen op basis van geslacht, seksuele geaardheid e.d.m. in twijfel trekken, enkel en alleen door het feit dat zij in een religieuze context passen.

Voor alle duidelijkheid: we pleiten hierboven niet voor of tegen anti-discriminatiewetgeving, maar wel voor consequentie bij het toepassen van de bestaande wetgeving, ook indien deze schending door religieuze ideeën werd geïnspireerd of door religieuze organisaties werd veroorzaakt.

2. Het recht op godsdienstvrijheid juridisch beschouwd¹²

2.1 Inhoud van het recht

2.1.1. Het begrip “godsdienst”¹³

Art. 9 EVRM luidt als volgt:

“1. Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging te belijden door de eredienst, door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing ervan en het onderhouden van de geboden en voorschriften.

2. De vrijheid van godsdienst of overtuiging te belijden kan aan geen andere beperkingen zijn onderworpen dan die welke bij de wet zijn voorzien, en die in een democratische samenleving nodig zijn voor de openbare orde, gezondheid of zedelijkheid of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.”

Dit artikel werd quasi letterlijk overgenomen uit art. 18 UVRM.

De begrippen “godsdienst” en “overtuiging” worden door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens op gelijkaardige manier behandeld. Het Hof en de Europese Commissie interpreteren de begrippen zeer ruim. Ze beperken ze niet tot de traditionele godsdiensten, of de grote wereldreligies, maar ook zgn. minderheidsreligies of niet-religieuze levensbeschouwelijke overtuigingen worden onder het toepassingsgebied van art. 9 EVRM ondergebracht. Niet alle opinies en visies¹⁴ worden door het grondrecht beschermd: het Hof stelde in zijn arrest in de zaak *Campbell and Cosans t./ Verenigd Koninkrijk* dat de overtuigingen overreding, ernst, cohesie en belang¹⁵ moeten bezitten om in aanmerking te komen voor bescherming van art. 9 EVRM.

12 In dit essay beperken we ons tot het grondrecht vervat in art. 9 EVRM. Het EVRM heeft, i.t.t. het UVRM immers rechtstreekse werking. Bovendien is dit artikel inhoudelijk gelijk aan de bepalingen in onze nationale grondwet (artt. 19-20 Gec. GW). Ten slotte baseren we ons in dit essay voornamelijk op de rechtspraak van het EHRM, die uit dit artikel voortvloeit.

13 De inhoud van dit onderdeel is in grote mate gebaseerd op J. VANDE LANOTTE, & Y. HAECK (ed.), *Handboek EVRM: 2: Artikelsgewijze commentaar*, Antwerpen, Intersentia, 2004, pp. 789-836 (door Karl Hanson).

14 Zoals beschermd door de vrijheid van meningsuiting in art. 10 EVRM.

15 Arrest nr. 7511/76 van 25 februari 1982: “(...) the term “beliefs” (in the French text: “convictions”) appearing in Article 9 (art. 9) - which guarantees freedom of thought, conscience and religion - and denotes views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance.”

Daarnaast moet de religie ook voldoende identificeerbaar zijn; wie beweert een godsdienst te belijden die onder de bescherming van art. 9 EVRM valt, moet m.a.w. bewijzen dat die religie ook effectief bestaat¹⁶.

2.1.2. Bescherming van art. 9 EVRM

Art. 9 EVRM biedt een driedledige bescherming, zoals in de eerste paragraaf van het artikel is aangehaald.

Vooreerst wordt de interne vrijheid van godsdienst, “het gelovig zijn” *an sich*, beschermd. Pas indien deze vrijheid bestaat, kan immers sprake zijn van de twee andere vormen van bescherming die hierna worden besproken. De bescherming van de interne godsdienstvrijheid verbiedt iedere vorm van ingrijpen op het geloof van een burger.

Onder interne vrijheid van godsdienst valt ook de “negatieve godsdienstvrijheid” die burgers toelaat geen godsdienst aan te hangen: het recht laat dus ook toe om van datzelfde recht geen gebruik te maken.

Art. 9 EVRM beschermt eveneens de vrijheid om van godsdienst te veranderen. Dit impliceert dat, indien een religie niet de mogelijkheid voorziet ze te verlaten, de wetgever een dergelijke waarborg moet creëren. HANSON brengt ook het recht een ander te overtuigen tot het overstappen naar zijn godsdienst onder de vrijheid van godsdienst te veranderen, onder. Dit recht viseert vooral het onderwijzen van anderen, maar laat verregaande indoctrinatie of overdreven proselitisme niet toe: de persoonlijke vrijheid en de vrije wil mogen niet in het gedrang komen.

Tot slot laat art. 9 EVRM ook toe dat burgers hun godsdienst belijden. Art. 9 § 1 EVRM geeft een uitgebreide definitie van deze belijdenis. In wezen is deze belijdenis de daadwerkelijke uitoefening van een geloof. HANSON duidt vooral de uitwerking van de interne organisatie van een gemeenschap en het deelnemen aan erediensten aan als voorbeelden bij uitstek van het belijden van godsdienst. Deze maken deel uit van de collectieve dimensie van geloof.

Dit recht kan, indien nodig, ook leiden tot een positieve inspanning vanwege de overheid, althans indien deze eisen niet te verregaand zijn.

¹⁶ In beslissing nr. 7291/75 van 4 oktober 1977 erkende de Commissie het bestaan van de “wicca”-godsdienst niet op grond van deze redenering.

Echter ook de persoonlijke dimensie wordt onder het belijden van geloof ondergebracht, die omvat wordt door “onderhouden van de geboden en voorschriften”. HANSON noemt als voorbeelden o.m. kleding-, voedsel- en begrafenisvoorschriften.

In haar beslissing nr. 7050/75 van 12 oktober 1978 (Arrowsmith t./ Verenigd Koninkrijk) beperkte de Commissie echter zelf de ruime definitie van “praktische toepassing” van een godsdienst tot daden die “uitdrukkelijke expressie” zijn van een godsdienst, en sloot daarmee handelingen uit die slechts gesteld werden onder invloed van geloofsovertuigingen. Deze daden moeten nauw verbonden zijn met en bovendien noodzakelijk zijn voor de godsdienst. Tot slot moeten de handelingen rechtstreeks door de godsdienst zijn ingegeven.

2.1.3. Neutraliteit van de staat

Het recht op godsdienstvrijheid, zoals bepaald in art. 9 EVRM ondersteunt de wettelijke basis voor het principe van de scheiding van kerk en staat, zoals bepaald in art. 21 van onze grondwet: de bescherming van de godsdienstvrijheid voorkomt immers dat de staat zich op welke wijze dan ook kan bemoeien met de persoonlijke levensbeschouwelijke visie van de burger.

Ook het omgekeerde geldt. Gezien het respect voor andermans grondrecht op godsdienstvrijheid kunnen aanhangers van één religieuze overtuiging nooit van de staat, die zich immers niet met godsdienst mag inlaten¹⁷, gebruik of misbruik maken om andersgelovigen te overheersen (tenzij zij uiteraard zelf het recht op godsdienstvrijheid verwerpen).

Dit principe van de neutraliteit van de staat impliceert dat de staat zich niet mag inlaten met godsdienst en daarom op geen enkele manier invloed mag (of kan) uitoefenen op de levensbeschouwelijke visie van zijn onderdanen, op hun geloof of op het belijden van hun geloof.

Ons inziens bepaalt dit artikel echter op geen enkele wijze dat de neutraliteit van de staat moet leiden tot een anti-religieuze houding – een anti-religieuze houding zou immers opnieuw tot een inmenging in religie leiden –, waarbij religie uit de publieke sfeer moet

¹⁷ Deze stelling gaat althans op in ons land, waar de grondwet in art. 21 § 1 Gec. GW duidelijk opteert voor een scheiding tussen Kerk en staat; uitzonderingen werden in het eerste hoofdstuk van dit essay behandeld. Het bestaan van staatsgodsdiensten (zoals o.m. het geval is in het Verenigd Koninkrijk, Denemarken of Griekenland) staat art. 9 EVRM echter niet in de weg, zolang het belijden van andere levensbeschouwelijke visies dan de staatsgodsdienst niet wordt verboden.

worden gebannen¹⁸, maar integendeel wel tot een areligieuze houding: de overheid moet zich onverschillig – “neutraal” – opstellen tegenover religie, en het als een irrelevante factor beschouwen bij de uitoefening van haar taken. Ze mag er dus op geen enkele manier invloed op uitoefenen.

2.2 Beperkingen aan het recht

Aan het grondrecht, vervat in art. 9 EVRM, zijn slechts onder strikte voorwaarden beperkingen toegelaten. Deze voorwaarden zijn in het artikel opgenomen en werden – vooral gedurende de voorbije 15 jaar – verder uitgelegd door de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Ze moeten allen zijn vervuld opdat de beperking op het grondrecht toelaatbaar weze.

Vooreerst moeten deze beperkingen bij wet zijn voorzien. Zij moeten m.a.w. berusten op een wettelijke grondslag, die toegankelijk¹⁹ is en voorzienbaar²⁰.

Daarnaast moeten de beperkingen rechtmatig zijn: ze moeten een wettelijk doel nastreven, en m.a.w. tot doel hebben een juridisch belang te beschermen. Art. 9 § 2 EVRM somt zelf een aantal rechtsbelangen op: openbare veiligheid, de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden en de bescherming van de rechten en vrijheden van andere burgers. Deze opsomming van rechtsbelangen is niet limitatief.

Tot slot moeten de beperkingen noodzakelijk zijn voor de werking van een democratische samenleving. Er moet een dringende behoefte zijn aan de betreffende beperkingen van het grondrecht, en de impact van de inmenging moet in verhouding staan tot het te beschermen belang (proportionaliteitsvereiste).

Een van de eerste rechterlijke uitspraken van het Europees Hof in de context van dit essay was de zaak Dahlab t./ Zwitserland²¹. In deze zaak weigerde een Zwitserse, tot de islam bekeerde vrouw haar hoofddoek af te nemen in de openbare school waarin zij als lerares was tewerkgesteld. Nadat ze in eigen land op alle niveaus in het ongelijk werd gesteld, stapte ze naar het Europees Hof.

18 Art. 9 EVRM bepaalt uitdrukkelijk dat het belijden van een godsdienst in het openbaar ook onder zijn toepassingsgebied valt.

19 Bv. door publicatie in het Belgisch Staatsblad.

20 De betrokken persoon moet kunnen voorzien in de gevolgen van een bepaalde handeling – de gevolgen moeten dus in zekere zin voorspelbaar zijn in een rechtsstaat.

21 Arrest nr. 42393/98 van 15 februari 2001.

Voorheen werd door rechtscolleges in verschillende westerse landen al lang gediscussieerd over de vraag of het recht op godsdienstvrijheid (en dus de scheiding van kerk en staat) impliceerde dat het dragen van religieuze symbolen (en dus het belijden van een religie in het algemeen) niet mocht worden beïnvloed door de staat – en dus moest worden toegelaten –, ofwel net omgekeerd, dat de scheiding van kerk en staat betekende dat het dragen van zulke symbolen in het staatsonderwijs niet aanvaard kon worden.

Het Hof onderzoekt steeds of er sprake is van een inbreuk vanwege de staat op het bepaalde in art. 9 § 1 EVRM. Pas indien het deze vraag positief heeft beantwoord, zal het nagaan of de uitzonderingen die in § 2 van het artikel zijn opgenomen, op het concrete geval van toepassing zijn.

Het Hof heeft in zijn oordeel over deze zaak een ruime appreciatiemarge gelaten voor de lidstaten bij het EVRM, zodat de lidstaten voldoende ruimte krijgen om de bescherming van de mensenrechten van het EVRM te kunnen kaderen conform de eigen nationale wetten en gewoontes. Het beperkte zich er dan ook toe na te gaan of het besluit van de Zwitserse overheid “niet onredelijk” was. Het Hof oordeelde dat er in beginsel sprake was van een schending van het bepaalde in art. 9 § 1 EVRM.

Het Hof wijst er desalniettemin op dat een lerares veel invloed kan hebben op de denkwijze van kinderen (*in casu* ging het om heel jonge kinderen), en dat ze bij haar voorbeeldfunctie rekening moet houden met dit gegeven. Om die reden oordeelt het dat het de staat in de concrete situatie toegelaten is het dragen van een hoofddoek te verbieden, zonder dat er in dit geval sprake is van een schending van het recht op godsdienstvrijheid. Bijgevolg werd besloten dat het verbod niet onevenredig was tegenover het na te streven doel, en dat er *in casu* geen schending van de hierboven vermelde proportionaliteitsvereiste was.

Opvallend wordt het echter vooral wanneer het Hof het volgende stelt:

“(...) that (the wearing of a headscarf) appears to be imposed on women by a precept which is laid down in the Koran and which (...) is hard to square with the principle of gender equality. It therefore appears difficult to reconcile the wearing of an Islamic headscarf with the message of tolerance, respect for others and, above all, equality and non-discrimination that all teachers in a democratic society must convey to their pupils.”

Het lijkt ons niet erg consequent dat het Hof enerzijds de ruimte wil laten aan lidstaten om zelf het recht op godsdienstvrijheid in te vullen – en dus absoluut niet uitsluit dat het dragen van een hoofddoek in de meeste andere situaties wél toegelaten wordt –, maar anderzijds zelf met bovenstaande stelling de vrijheid een hoofddoek te dragen (in deze

stelling is de context van de publieke school niet relevant, omdat het Hof ze zelf niet meer aanhaalt) over het algemeen genomen miskent.

Het spreekt voor zich dat burgers een deel van hun vrijheid afstaan, wanneer zij een religie aanhangen. Ze moeten bidden, vieringen bijwonen, rituelen en tradities respecteren, etc. Wanneer zij er zich vrijwillig aan onderwerpen, komt hun individuele vrijheid niet in het gedrang, meer zelfs, ze kunnen zich op het recht op godsdienstvrijheid beroepen om zich aan hun geloof te mogen onderwerpen en het m.a.w. op grond van dat recht te mogen belijden.

Ook het dragen van een religieus symbool valt onder dit recht, althans indien het dragen ervan niet tegen de vrije wil in van de gelovige geschiedt. Naast het feit dat ze inconsequent (en niet pertinent) is, lijkt de hierboven vermelde stelling van het Hof ons inziens zelf het recht op godsdienstvrijheid van moslimvrouwen die een hoofddoek dragen, in verregaande mate te miskennen.

Deze zaak duidt eens te meer aan dat de multiculturele maatschappij, die westerse waarden en grondrechten wil respecteren, voor een uitdaging staat. De oplossing voor de conflicten tussen religieuze principes, waaraan de gelovige zich vrijwillig onderwerpt (en op basis van zijn recht op godsdienstvrijheid: mag onderwerpen), enerzijds, en de juridische principes van vrijheid van het individu en scheiding van kerk en staat anderzijds, kan niet eenvoudig worden gevonden. Ook het Europees Hof geeft volgens ons in zijn uitspraak geen geschikt antwoord op deze vragen. Het Hof geeft bovendien een verkeerd signaal wanneer het zelf nog bijkomende vraagtekens plaatst bij het dragen van een hoofddoek. Opvallend is nog dat het Hof zich specifiek tot de hoofddoek beperkt en het debat niet uitbreidt naar elke vorm van religieuze symboliek.

Een hoofddoek is nochtans niet noodzakelijk een symbool van onderwerping van de vrouw aan de man, maar kan gewoon een teken van respect voor de koran, of voor de islam in het algemeen zijn, of simpelweg een uiting van geloof, zoals het dragen van een kruisje door katholieke gelovigen. Er vormt zich wel een probleem indien de vrouw effectief onderdrukt wordt. Godsdienstvrijheid is immers geen excuus voor de schending van andere grondrechten (zoals het recht op zelfbeschikking of de gelijkheid van geslachten), zoals we ook hoger reeds aanhaalden, en het grondrecht moet dan ook wijken voor de bepalingen van art. 9 § 2 EVRM; de wetten worden toegepast²².

Er kan ons inziens in elk geval geen punt van discussie bestaan wanneer een leraar die kinderen een van de erkende godsdiensten onderricht in een publieke school, ook de symbolen van die godsdienst draagt. Ouders hebben zelf gekozen hun kinderen die betrokken religieuze waarden bij te brengen, ondanks het feit dat zij ook voor een

²² Het gaat dan “gewoon” om strafwetten tegen geweld of misbruik.

areligieuze opleiding konden opteren²³, en zullen zonder twijfel ook instemmen met het feit dat de docent zich volgens zijn persoonlijke overtuiging naar deze waarden gedraagt. Dat dit vak aan een openbare school wordt gedoceerd is niet relevant. Ook daar geldt het recht op godsdienstvrijheid.

Daarentegen is het niet aanvaardbaar dat leraren die een ander vak doceren (aan een openbare school), voor jongeren die niet zijn religieuze levensbeschouwing delen, alsnog zijn overtuiging aan de leerlingen tracht op te leggen. De leraar moet de levensbeschouwelijke visie van de leerlingen respecteren, en pas als blijkt uit zijn spreken en handelen dat hij dat niet doet, vormt er zich een probleem. Het dragen van een religieus symbool lijkt ons echter niet noodzakelijk een bewijs van bekeringsdrang te zijn. Het kan wel een eventuele indicatie ervan zijn. Zolang het wederzijdse respect voor religies – van de leraar voor de leerlingen en omgekeerd – niet in het gedrang komt, lijkt er ons echter geen schending van het recht op godsdienstvrijheid aan de orde te zijn.

23 In dit geval krijgen de jongeren niet-confessionele zedenleer.

3. Religieuze vrijheid en/of neutraliteit van de overheid

3.1 Actuele conflicten

Sinds januari 2004 gingen steeds meer stemmen op in politieke kringen om ter bevordering van de integratie van de allochtone bevolking, en van de neutraliteit van de staat, het dragen van religieuze symbolen in bepaalde situaties te verbieden. Vermoedelijk lag de groeiende hoeveelheid moslima's die een hoofddoek droegen – of het dragen van een hoofddoek in het algemeen²⁴ – mede aan de basis van dit voorstel. Hierbij richtte de wetgever zich in het bijzonder naar publieke instellingen. Om de neutraliteit van de staat niet in het gedrang te brengen, werd het dragen van religieuze symbolen in verschillende openbare instellingen tijdens de uitvoering van het werk, geheel verboden.

3.2 Kritische bedenkingen

3.2.1. Een (te)veelheid aan rechtmatige doelen

Opvallend in deze discussie is het feit dat de wetgever verschillende redenen lijkt aan te wenden om het verbod op het dragen van religieuze symbolen te rechtvaardigen. Niet alleen integratie van allochtone burgers, of het beschermen van de neutraliteit van de overheid komen daarbij aan bod. Daarnaast eist de wet dat burgers die zich in de publieke sfeer begeven, ook herkenbaar zijn. Dat sluit eventueel het dragen van een hoofddoek uit, maar in elk geval het dragen van een burqa, waarbij het lichaam van de vrouw volledig bedekt is, en de vrouw dus onherkenbaar. Deze plicht lijkt ons niet alleen met het recht een godsdienst te belijden, maar ook met de individuele vrijheid in strijd te zijn. Bovendien staat de publieke ruimte in dienst van de burger, en niet omgekeerd.

Op 5 april 2007 verplichtte een Antwerpse rechter bovendien op basis van art. 759 Ger. Wb.²⁵ een joodse beklagde zijn hoofddekse af te nemen. Kort daarna stelde de rechter een prejudiciële vraag aan het Grondwettelijk Hof over eventuele discriminatie tussen burgers die een hoofddekse niet afzetten om religieuze redenen, en anderen. Het Hof zal moeten oordelen of het recht op godsdienstvrijheid onder- of bovengeschied is aan het

²⁴ Zo stelt althans Marc Hooghe in “Juiste conclusie, verkeerde argumenten”, *De Standaard*, 13 januari 2004.

²⁵ “De toehoorders wonen de zittingen bij met ongedekten hoofde, eerbiedig en stilzwijgend; alles wat de rechter tot handhaving van de orde beveelt, wordt stipt en terstond uitgevoerd.”

gelijkheidsbeginsel. Ons inziens is dit een sofisme: ons lijkt *in casu* de vraag belangrijker of art. 759 Ger. Wb. al dan niet aan het recht op godsdienstvrijheid is ondergeschikt. Gezien de hiërarchie der normen ligt het antwoord voor de hand.

Tot slot werd het bijzitters en voorzitters van telbureaus gedurende de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 verboden religieuze symbolen te dragen. Deze zouden immers invloed kunnen hebben op het stemgedrag van de kiezer.

Het is dit totaal gebrek aan consistentie in de toepassing van deze bepaling dat bij ons vragen doet rijzen over de kwaliteit van de rechtszekerheid in deze context. De wetgever wil een probleem aanpakken op een manier waarvan hij de indruk schijnt achter te laten zelf te beseffen dat die aanpak niet de juiste is. Bijgevolg lijkt elke reden om deze beslissing te ondersteunen welkom. Het is dan ook begrijpelijk dat deze maatregelen in media en politiek al vaak aan kritiek werd onderworpen.

3.2.2. Politiek probleem

Hoewel het doel van de wetgever – o.m. integratie en neutraliteit – zeer nobel is, stellen we ons toch ernstige vragen bij de middelen die hij daarbij aanwendt. Het is immers moeilijk te begrijpen dat de overheid gelovigen in een pluralistische rechtsstaat zal integreren door een inperking van hun – nochtans in die rechtsstaat gewaarborgde – recht godsdienst te belijden. De kernvraag is bovendien niet of het verbod op het dragen van religieuze symbolen (met als doel integratie te bevorderen) goed is voor de westerse maatschappij; de kernvraag is of het verbod de mensenrechten schendt. Pas als deze laatste vraag negatief wordt beantwoord, mag een verdediger van de westerse rechtsstaat de eerste vraag positief beantwoorden.

Het is ook duidelijk dat de wetgever – hoewel niet expliciet – in zekere mate de islam viseert met deze maatregelen. Mogelijks is deze evolutie te wijten aan de fundamentalistische afwijkingen van de islam die, hoewel ze door een zeer kleine minderheid van moslims worden ondersteund, quasi onophoudelijk in de actualiteit aan bod komen²⁶. Hierdoor ontstaat een vorm van onterechte angst of behoefte bij de publieke opinie – of minstens een populair politiek thema – waardoor de staat maatregelen neemt die volgens ons niet alleen niet doeltreffend zijn, maar ook veel te voorbarig zijn.

²⁶ Het is dan ook geen toeval dat media in hun berichtgeving over deze materie zelden over “religieuze symbolen” spreken, maar steeds over “de hoofddoek”.

Een wetgever die terugkeert naar de beginselen en – zoals het een rechtsstaat betaamt – onze grondrechten toepast conform hun geest, hoeft geen nieuwe maatregelen af te kondigen om op efficiënte wijze af te rekenen met zulke maatschappelijke *hot topics*.

3.2.3. Neutraliteit en/of godsdienstvrijheid

Zoals we hierboven reeds aanhaalden, voorkomt het recht op godsdienstvrijheid dat de staat zich inmengt in het religieuze leven van elke burger. Er is dus in elk geval sprake van een beperking op dit recht: in sommige specifieke situaties laat de wet het dragen van religieuze symbolen niet toe.

Voor deze beperking voor gelovigen in openbare instellingen haalt de wetgever als rechtmatig doel het neutraliteitsbeginsel aan. Aangezien dit beginsel aan de basis van onze rechtsstaat ligt – evenals het recht op godsdienstvrijheid – kunnen we moeilijk de rechtmatigheid van dit doel in vraag stellen.

Niettemin wordt de proportionaliteitsvereiste volgens ons wel volledig genegeerd. Om de neutraliteit van de staat te waarborgen, is immers geen beperking aan het recht op godsdienstvrijheid nodig – integendeel, het is die beperking die de neutraliteit zelfs in het gedrang brengt. De wetgever mengt zich immers in het door het recht op godsdienstvrijheid beschermde religieuze leven van de burgers.

Gezien het feit dat onze wetgeving, waar ook overheidsbedienden in hun beslissingen aan onderworpen zijn, reeds van neutraliteit getuigt – conform het neutraliteitsbeginsel –, bestaat er voor die overheidsbedienden geen ruimte om een door religie geïnspireerde beslissing te legitimeren. Enerzijds verbiedt het neutraliteitsbeginsel hen dat; anderzijds kunnen zij enkel handelen binnen de grenzen van de op die beslissing toepasselijke wetgeving. Zelfs indien de hypothetische situatie zich zou voordoen, waarin de bediende zich om godsdienstige redenen niet kan verzoenen met een door hem te nemen beslissing, laat de wet hem niet de ruimte anders te handelen.

Merk ook op dat gezien het neutraliteitsbeginsel de kans niet erg groot is dat zulke situatie zich voordoet: het areligieus karakter van de wet voorkomt immers dat gelovigen religieus geïnspireerde beslissingen zullen moeten nemen.

Het is dan ook absurd en betreurenswaardig te noemen dat het neutraliteitsbeginsel, dat gelovigen moet beschermen tegen inmenging van overheidswege, op een dergelijke manier wordt geïnterpreteerd dat net het compleet tegenovergestelde resultaat wordt bereikt!

Besluit

Bij het opstellen van de grondwet van ons land had de Constituante, geïnspireerd door het Verlichtingsdenken een duidelijk doel voor ogen: overheidswillekeur inperken door de invloed van de staat op het leven van de individuele burger zo veel mogelijk aan banden te leggen. De staat werd een product, gecreëerd door burgers, en niet, zoals onder het Ancien Régime, de burger een product gecreëerd door de staat. Op basis van deze denkwijze werd tussen de vele grondrechten en vrijheden ook het recht op godsdienstvrijheid opgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog werd het recht in Europa verankerd in artikel 9 van het EVRM.

In dit essay hebben we willen aantonen dat het recht vandaag nog steeds te veel aan beperkingen, zoniet wel aan overheidsinmenging is onderworpen. Vooral de (zichtbare) groei van de islam in onze multiculturele maatschappij, die een zekere angst voor verandering bij de burger teweeg brengt, en die op zijn beurt het beslissingsproces van onze beleidsmakers beïnvloedt, heeft ervoor gezorgd dat de wetgever zeer omzichtig omspringt met de publieke uiting van godsdienst en andere levensbeschouwelijke overtuigingen.

Deze reactie is ons inziens begrijpelijk, maar onterecht. Het is net omgekeerd, door een strikte naleving van het recht op godsdienstvrijheid, dat we niet alleen de basisprincipes van de rechtsstaat ten volle respecteren, maar ook het voortbestaan van die rechtsstaat garanderen. Een verbod op het dragen van religieuze tekens bij de uitoefening van een openbaar ambt lijkt ons in de context van die idee een brug te ver gaand.

Het recht op godsdienstvrijheid laat gelovigen toe hun geloof in het openbaar te belijden, en de context waarin dit gebeurt is irrelevant. Bovendien is het datzelfde grondrecht dat voorkomt dat gelovigen andere burgers de overheid zouden misbruiken om hen tot hun geloof te bekeren. De werking van het grondrecht is immers tweërlei van aard: enerzijds voorkomt het elke vorm van inmenging vanwege de overheid op een persoonlijke levensbeschouwelijke overtuiging; daaruit vloeit voort dat aanhangers van een bepaalde overtuiging anderzijds nooit deze overheid mogen gebruiken om alsnog de overtuigingen van medeburgers te beïnvloeden.

Geloof staat een goede en getrouwe uitvoering van een openbaar ambt bovendien niet in de weg. Gelovigen blijven steeds onderworpen aan de wetten van een staat, en kunnen zich

niet op hun geloof baseren om beslissingen te nemen, maatregelen te treffen of handelingen te stellen, die hen binnen de grenzen van een (areligieuze) wet niet zijn toegelaten. Zelfs in het puur hypothetische geval dat de betreffende te stellen handeling geheel in strijd is met de persoonlijke overtuiging van de ambtenaar, laat de wet hem enkel ruimte voor het stellen van de correcte, wetsconforme handeling.

Tot slot mogen we niet vergeten dat het deze grondrechten zijn die de rechtsstaat en onze en andermans vrijheid garanderen. De bescherming die andersgelovigen wordt geboden om hun geloof te belijden, beschermt immers ook onze levensbeschouwelijke overtuigingen.

Het is dan ook absurd dat de wetgever het neutraliteitsbeginsel inroept om de godsdienstvrijheid en het belijden van geloofsovertuigingen in te perken, hoewel dit beginsel net de omgekeerde gevolgen beoogt. Het recht op godsdienstvrijheid en het neutraliteitsbeginsel impliceren een neutrale houding van de overheid tegenover de onderdanen. Dat net aan burgers die bij die overheid zijn tewerkgesteld dit recht wordt ontnomen, is een gevolg dat uit deze foute interpretatie van de scheiding van Kerk en staat is voortgevloeid. In het licht van art. 9 EVRM impliceert neutraliteit immers pluraliteit.

Het recht op godsdienstvrijheid, en alle grondrechten en vrijheden in het algemeen, onderwerpen aan een *à la carte*-politiek, waarbij de wetgever doekjes voor het bloeden aanbiedt, zonder voor actuele problemen een oplossing te zoeken in de beginselen van onze maatschappij leidt onvermijdelijk weer naar willekeur en overheidsinmenging.

Dat is nochtans net wat deze grondrechten behoorden te voorkomen.

Lijst van gebruikte bronnen

1/ Wetgeving

artt. 19-21, 181 Gec. GW

art. 9 EVRM

art. 18 UVRM

2/ Internet

Een lijst van citaten, actuele en wetenschappelijke artikelen over het recht op godsdienstvrijheid:

<http://users.pandora.be/arseen.de.kesel/beschouw.htm>

Rapport internationale godsdienstvrijheid 2006:

http://www.uspolicy.be/int_godsdienstvrijheid_2006.htm

Wereldreligies in ons land:

http://www.kuleuven.be/icrid/religies/religies_overzicht.htm

“Juiste conclusie, verkeerde argumenten” (Marc Hooghe):

<http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=G3D37LM4>

3/ Literatuur

VAN BIJSTERVELD, S.C., *Godsdienstvrijheid in Europees perspectief*, Deventer, Tjeenk Willink, 1998, XIII + 205 blz.

LABUSCHAGNE, B.C., *Godsdienstvrijheid en niet-gevestigde religies*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1995, 330 blz.

X, *De overheid en de grondrechtspositie van godsdienstige en levensbeschouwelijke gemeenschappen*, Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2005.

FLAUSS, J.-F. (ed.), *La protection internationale de la liberté religieuse*, Brussel, Bruylant, 2002, 333 blz.

WITTE, J., VAN DER VIJVER, J.D. (ed.), *Religious human rights in global perspective: legal perspectives*, Den Haag, Kluwer Law International, 1996, XLVII + 670 blz.

WITTE, J., VAN DER VIJVER, J.D. (ed.), *Religious human rights in global perspective: religious perspectives*, Den Haag, Kluwer Law International, 1996, XXXV + 597 blz.

X, *Le statut constitutionnel des cultes dans les pays de l'UE*, Parijs, Litec, 1995, 233 blz.

VERMEULEN, B.P., *De vrijheid van geweten: een fundamenteel rechtsprobleem*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, XIV + 345 blz.

X., *Geweten en vrijheid*, Brussel, Internationale vereniging ter bevordering van de gewetens- en godsdienstvrijheid, 1976, 127 blz.

VANDE LANOTTE, J., HAECK, Y. (ed.), *Handboek EVRM: 1: Algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, pp. 123-147.

VANDE LANOTTE, J., HAECK, Y. (ed.), *Handboek EVRM: 2: Artikelsgewijze commentaar*, Antwerpen, Intersentia, 2004, pp. 789-836.

SHADID, W.A.R., VAN KONINGSVELD, P.S., *Religious freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union*, Leuven, Peeters, 2002, 211 blz.

FLAUSS, J., *La protection internationale de la liberté religieuse*, Brussel, Bruylant, 2002, 333 blz.

